

УДК 658.114

Метеленко Н.Г.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ КАПІТАЛОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено особливості функціонування акціонерних товариств в Україні на сучасному етапі. Запропоновано принципи формування внутрішньо-організаційного механізму управління акціонерним капіталом промислових підприємств.

Ключові слова: акціонерне товариство, акціонерний капітал, корпоративний сектор, програмно-цільовий підхід.

The features of joint-stock companies functioning in Ukraine on the modern stage have been investigated. The principles of inward-organizational mechanism of industrial enterprises equity management forming have been offered.

Keywords: joint-stock companies, equity, corporate sector, program-target approach.

Сучасні умови господарювання промислових підприємств України вимагають активізації інвестиційної діяльності для забезпечення техніко-технологічного розвитку виробничої бази, підвищення якості продукції та зміцнення конкурентних позицій на вітчизняному та зарубіжному ринках. Вимоги надходження великих обсягів інвестиційних ресурсів на вітчизняні промислові підприємства можуть бути реалізовані лише за рахунок використання організаційно-правової форми акціонерного товариства, заснованої на особливому виді корпоративних відносин між учасниками. Проте переваги акціонерної форми господарювання можуть бути реалізовані за умови вирішення широкого кола проблем, більшість з яких є наслідком приватизаційних процесів що відбувалися за роки незалежності нашої держави.

Однією з необхідних умов щодо створення можливостей використання переваг акціонерної форми господарювання на сучасному етапі є формування організаційного механізму корпоративного управління, особливої гостроти ці питання набувають в сфері управління акціонерним капіталом вітчизняних підприємств.

Питання удосконалення управління акціонерним капіталом розглядалися в працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених, таких як Т. Бень, А. Воронкова, В. Галаванова, В. Гриньова, В. Євтушевський, Г. Козаченко, Т. Момот, О. Осинівський, О. Петруня, О. Поважний, Н. Рудик, В. Соболев, І. Шиткіна, О. Щербина та ін. Але деякі проблеми управління акціонерним капіталом промислових підприємств не знайшли достатнього висвітлення. Зокрема подальшої розробки вимагають питання створення такого внутрішньо-організаційного механізму управління, що включав би інструменти управління структурою та джерелами акціонерного капіталу.

Метою статті є дослідження проблем розвитку акціонерних товариств у промисловому секторі економіки України, та розробка принципів побудови внутрішньо-організаційного механізму управління акціонерним капіталом.

Поширення акціонерної форми організації підприємницької діяльності майже в усіх галузях народного господарства України, є логічним результатом трансформаційних проце-

сів у національній економіці, основою яких стали корпоратизація та приватизація державних підприємств.

Акціонерне товариство є однією з форм організації господарської діяльності, потенціал якої проявляється тоді, коли існує потреба в об'єднанні коштів багатьох людей і створити велику недержавну колективну власність [1, С.73]. Однією з форм приватизації в Україні стало акціонування підприємств. Так, 15 червня 1993 року було опубліковано Указ Президента України №210/93 «Про корпоратизацію підприємств» (далі – Указ), який завершив перший етап приватизації та поклав початок періоду створення корпорацій, тобто перетворенню державних підприємств у відкриті акціонерні товариства. Так, згідно Указу «... корпоратизацією є перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більш як 75 відсотків статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством (далі - підприємства), у відкриті акціонерні товариства» [2]. Основною метою проведення цих реформ була структурна перебудова економіки, з переходом до ринкової моделі господарювання. Але проведення приватизації на сертифікаційних засадах не дало бажаних результатів. Промислові підприємства України потребували проведення модернізації виробничих потужностей, реструктуризації та налагодження нових коопераційних зв'язків як в Україні так і за кордоном. Проведення таких заходів вимагає великих фінансових витрат, а сертифікаційна приватизація не дозволяла залучати відповідний обсяг ресурсів.

Отже в Україні процес формування корпоративного сектору був організований на засадах директивного підходу, він не супроводжувався формуванням потенціалу економічної ефективності. Сьогодні, ефективність функціонування акціонерного капіталу дає змогу стверджувати, що акціонерні товариства потребують докорінної перебудови їх внутрішнього господарського механізму з метою забезпечення ефективного функціонування у складних ринкових умовах. Дослідження динаміки та співвідношення основних соціально-економічних та показників по промисловості України (табл. 1), дозволяє сформулювати наступні висновки:

- результати діяльності промислових підприємств (лева частка яких мають акціонерну організаційно-правову форму господарювання) формують майже половину валового внутрішнього продукту України;

- кількість найманих працездатних працівників у промисловості складає понад 40 %, тобто підприємства акціонерної форми власності виступають основними роботодавцями в Україні, а відповідно формують вагому частину фінансових ресурсів фондів соціального страхування;

- порівняння фінансового результату сформованого промисловими підприємствами та загалом по Україні дозволяє зробити висновки як про вагому частку прибутку цих підприємств у загальних його обсягах, так і про стійкість підприємств цього сектору до наслідків фінансово-економічної кризи (у порівнянні з будівництвом, торгівлею, фінансовою діяльністю та ін.);

- рентабельність операційної діяльності промислових підприємств має досить низький рівень (її докризовий рівень не перевищує 6 %), це пов'язано з високою фондоємністю та матеріалоємністю даного виду економічної діяльності.

Серед наслідків фінансово-економічної кризи, окрім зниження прибутковості та оборотності активів промислових підприємств, проявляється негативна тенденція зміни структури капіталу у бік зростання зобов'язань та зниження питомої ваги власного капіталу (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка та співвідношення економічних показників по промисловості України [6]

Найменування показника	Період дослідження				
	2006	2007	2008	2009	2010
Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах), млн.грн., у тому числі:	1252209	1650992	2196052	2072549	2447849
промисловість (добувна, переробна, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води), всього	550172	706664	920854	792473	1009282
Питома вага промисловості у ВВП, %	43,94	42,80	41,93	38,24	41,23
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), %	114,1	123,3	123	114,3	118,7
Кількість найманих осіб у промисловості, тис. осіб, - у відсотках до підсумку	3851,9 41,65	3690 40,35	3527,1 39,47	3185,1 38,71	3093,9 39,48
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за видами економічної діяльності (з урахуванням банків), млн. грн., у тому числі - промисловість	76253,4 34699,6	135897,9 43700,9	8954,2 20243,2	-42414,7 -4788,1	54443,5 25191,5
Рентабельність операційної діяльності за видами економічної діяльності - промисловість, %	5,8	5,8	4,9	1,8	3,5

Складено за матеріалами державного комітету статистики України

Таблиця 2

Структура пасиву балансу підприємств за видами економічної діяльності – промисловість, % [6, с. 64]

Пасив	2006	2007	2008	2009	2010
Власний капітал	48,2	47	40,3	37,4	34,6
Забезпечення наступних витрат і платежів	1,7	1,8	1,5	1,6	1,8
Довгострокові зобов'язання	12	13,8	16,3	16	15,1
Поточні зобов'язання	36,9	36,4	41	44,1	47,8
Доходи майбутніх періодів	1,2	1	0,9	0,9	0,7
Разом:	100	100	100	100	100

Зростання частки оборотних активів промислових підприємств у загальному підсумку балансу з 48,9 % до 54,4 %, та відповідне зменшення частки необоротних активів з 50,6 % до 44,7 % на протязі 2006 – 2010 рр. [6, с. 64] свідчить про збільшення дебіторської заборгованості, та виробничих запасів на промислових підприємствах України за рахунок збільшення поточних та довгострокових зобов'язань та нехтуванням потреб у фінансуванні розвитку виробничої бази підприємств. Причини погіршення структури балансу промислових підприємств можна розділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні причини, що лежать за межами прямого впливу підприємства обумовлюються кризовими процесами у світовій економіці та економіці України, до них можна віднести стрімке зниження платоспроможного попиту на промислову продукцію, зростання цін на ресурси, зростання ризиків інвестування і т. ін.

Внутрішні причини пов'язані з організацією процесів виробництва та управління підприємствами. З нашої точки зору саме недосконалість системи управління на вітчизняних підприємствах виступає одним з основних факторів зниження ефективності їх діяльності. Проблема створення та удосконалення організаційних структур є однією з найскладніших проблем, що розв'язуються у процесі розвитку систем управління, оскільки вона являє собою той результат, у якому концентруються усі інші характеристики управління, зокрема управлінські функції, механізм, технологія управління, управлінські кадри, вимоги до управління як інформаційного процесу тощо.

Система управління підприємством, що має акціонерну організаційно-правову форму, має більш складну структуру ніж у будь якого іншого підприємства. Ця структура має відповідати вимогам що пред'являються до погодження інтересів різних груп учасників корпоративних відносин. Отже на сучасному етапі розвитку не аби якої актуальності набувають питання організаційного забезпечення управління акціонерними товариствами, у тому числі в розрізі управління процесами формування та використання капіталу.

Найболючішими питаннями функціонування акціонерних товариств є перепони у залученні власного капіталу (шляхом додаткової емісії акцій), відсутність діючих механізмів захисту інтересів дрібних акціонерів, в результаті чого структура капіталу залишається мало-ефективною, а переваги акціонерної форми власності майже не реалізуються.

Проблемі організації управління підприємствами присвячена значна кількість наукових досліджень [4-9], однак, не дивлячись на проведені дослідження, досі не сформовано інструментів управління акціонерним капіталом, що мають включатися в механізми управління підприємством, які б охоплювали чітке формулювання цілей підприємства, конкретні методи розробки управлінських рішень, систему критеріальних показників оцінки варіантів дій, а також систему логічних схем виконання операцій, що супроводжують господарську діяльність промислового підприємства. Це пояснюється не тільки розбіжностями у поглядах різних учених на вирішення проблеми організації управління, але і складністю процесу управління акціонерними товариствами.

У зв'язку із змінами у господарській діяльності акціонерних товариств, змінами діючого законодавства України, умов функціонування акціонерних товариств у мінливому зовнішньому середовищі, а також суттєвими змінами акцентів та пріоритетів функціонування та розвитку внутрішнього середовища підприємств, досить гостро постає питання побудови організаційної структури управління, яка має включати інструменти управління капіталом підприємства, своєчасно адаптуватись до нових умов функціонування, враховувати особливості діяльності підприємства на кожному етапі розвитку ринкових відносин та забезпечувати його здатність до економічного росту.

У результати систематизації та узагальнення особливостей і характеристик акціонерних товариств, що функціонують в умовах кризового періоду ми робимо висновок, про посилення акцентів щодо пріоритетного значення органів управління у забезпеченні ефектив-

ності діяльності акціонерних товариств (загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу). Також, висуваються більш конкретні вимоги до інформації, що міститься у статутних документах акціонерного товариства [10, СТ. 13]. Обмежено можливості щодо передачі загальними зборами своїх повноважень з вирішення питань, що включаються до їх виключної компетенції [10, СТ. 33]. Таким чином, адаптація акціонерних товариств до мінливих умов зовнішнього оточення не є формальним процесом та потребує вирішення важливого наукового завдання побудови внутрішнього механізму управління, що забезпечує ефективне функціонування промислового підприємства.

Важливою складовою внутрішнього механізму управління акціонерним товариством є система вимог, що утворює кодекс корпоративного управління. Як визначено у ст.33 Закону України „Про акціонерні товариства” [10], однією з виключних компетенцій загальних зборів є затвердження принципів (кодексу) внутрішньокорпоративного управління акціонерним товариством, зокрема публічним акціонерним товариством. З метою удосконалення управління акціонерними товариствами, існує низка наукових завдань, які потребують формування нових методичних підходів до їх вирішення. Одним із них є побудова структури, принципів та концептуальних положень кодексу корпоративного управління на засадах системного підходу.

Специфіка системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що його забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину. Практичною реалізацією системного підходу у сфері управління є програмно-цільовий підхід [11, С.33-35], перевагами якого є більш розвинутий механізм зворотного зв'язку, що забезпечує не тільки коригування поведінки системи, але і коригування самої програми дій в інтересах досягнення цілі. Організаційні механізми горизонтальної координації зусиль управлінського апарату з досягнення встановлених цілей називаються системами програмно-цільового управління. Вони являють собою сукупність спеціально створених органів, які наділені необхідними повноваженнями та здійснюють організаційне і спеціалізоване керівництво виконанням цільової програми. Створення корпоративного органу управління АТ дозволить вирішувати завдання програмно-цільового управління без суттєвих змін у організаційній структурі управління АТ шляхом встановлення механізму взаємодії між загальними зборами акціонерів, Наглядовою радою, виконавчим органом, ревізійною комісією. У якості виконавчого органу АТ пропонується створення Ради директорів, тобто колегіального органу.

Для забезпечення ефективного управління акціонерним товариством в умовах інтенсивних змін у зовнішньому середовищі, необхідна розробка цільової комплексної програми управлінських дій. Такою комплексною програмою, на думку автора, повинен бути кодекс внутрішньокорпоративного управління акціонерним товариством. Взагалі, цільова комплексна програма – це цільовий та адресний документ, що спрямований на вирішення завдання зміни та розвитку системи та взаємопов'язаний за термінами, ресурсами усіх видів та виконавцями [11, С.36]. Кодекс внутрішньокорпоративного управління акціонерним товариством це специфічна програма дій органів управління акціонерним товариством, яка, повинна бути побудована, виходячи із принципів науковості, системності, професіоналізму, гуманізму, управління акціонерним товариством як складовою суспільства.

Внутрішня сфера корпоративного управління залежить від наявності ефективних норм та процедур взаємодії власників та їх впливу на менеджмент підприємства, тому вважаємо актуальним побудову Кодексу внутрішньокорпоративного управління акціонерним товариством в умовах зміни акцентів та пріоритетів їх функціонування у сучасному ринковому середовищі. Він дозволить кожному акціонерному товариству сформувати власний внутрішньоорганізаційний підхід до формування ефективної структури його капіталу, забезпечення

організаційної ефективності шляхом внутрішньої координації, стабільності, погодженості усіх процесів з метою забезпечення реалізації поставлених завдань оптимальним способом при мінімальних витратах.

Розробка Кодексу внутрішньокорпоративного управління повинна здійснюватись на засадах системного підходу, тому в основу його розробки автором пропонується покласти процес організації функціональних взаємозв'язків, а саме взаємозв'язків між органами управління акціонерного товариства, а також у межах кожного органу управління.

Таким чином, для забезпечення більш ефективного управління структурою акціонерного капіталу зокрема та акціонерним товариством взагалі, процес внутрішньокорпоративного управління має здійснюватись шляхом реалізації наступних методологічних принципів:

- принципу дійової та інформаційної сумісності, який визначає механізм взаємодії між органами управління підприємства;
- принципу зосередженості функцій, який передбачає наступне – зусилля кожного з органів управління повинні бути максимально зосереджені на досягнення цілі в умовах оптимального розподілу функцій не тільки у межах кожного з органів управління, але і між ними;
- принцип актуалізації функцій віддзеркалює підхід до визначення функціональності кожного з органів управління акціонерним товариством як безперервного динамічного процесу; в процесі господарської діяльності підприємства у певному правовому полі, постійно виникають прояви нових властивостей, які потребують актуалізації, тому важливим є визначення повноти прояву властивостей функціональності, що і є актуалізацією функцій;
- принцип лабілізації функцій спрямований на підвищення рівня організаційної досконалості, саме завдяки реалізації цього принципу здійснюється можливість удосконалення організаційної структури управління із заміною її на більш функціональну, а провідну роль у цьому процесі відіграють саме органи управління акціонерним товариством;
- принцип нейтралізації дисфункцій – логіка підходу до реалізації цього принципу полягає у припущенні того, що акціонерне товариство функціонує в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища, тому його органи управління повинні мати змогу здійснювати нейтралізацію втрати функціональності або прояву дисфункцій.

Реалізація запропонованих принципів дасть змогу формалізувати процес функціонування органів управління акціонерним товариством з метою забезпечення високої ефективності та організованості їх дій у процесі досягнення раціональної структури акціонерного капіталу. Економічний же зміст процесу управління акціонерним капіталом обумовлений тим, що в процесі управління відображається джерела залучення ресурсів, до підприємства, їх вартість та як наслідок – ефективність використання.

Література.

1. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А.Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
2. Указ Президента України „Про корпоратизацію підприємств” від 15.07.1993 р. № 210/93 // Урядовий кур'єр. – 1993. - № 89-90. – С. 2.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України ; ред. О. Г. Осауленка. – К. : CD-вид-во "Інфодиск", 2004. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – (Статистичний щорічник України, 2010). – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану.
4. Бутыркин А.Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности / А.Я. Бутыркин. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2003. – 200 с.
5. Гончарук В.А. Развитие предприятия / В.А. Гончарук. – М.: Дело, 2000. – 208 с.

6. Кондратьев В.В. Реструктуризация управления компанией: 17-модульная программа для менеджеров „Управление развитием организации”. Модуль 6 / В.В. Кондратьев, В.Б. Краснова. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 240 с.
7. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Мурин; пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 1999. – 576 с.
8. Масленникова Н.П. Управление развитием организации / Н.П. Масленникова. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. – 304 с.
9. Минсберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Г. Минсберг; пер. с англ. / под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб: Питер, 2001. – 512 с.
10. Закон України „Про акціонерні товариства” від 17.09.2008 р. №514 –VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - №50-51. – Ст. 384.
11. Спивак В.А. Корпоративная культура / В.А. Спивак. – СПб: Питер, 2001. – 362 с. – (Серия „Ключевые вопросы”).

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Галушко О.С. 17.01.2012 р.

Надійшла до редакції:
25.12.2011 р.